

เล่าเรื่อง: พระพุทธมหายานรัตนปฏิมากร

พระแก้วมรกต

จรูญ ถาวรจักรี¹ / Charoon Thawornchak

บทนำ

“พระพุทธมหายานรัตนปฏิมากร” หรือ “พระแก้วมรกต” เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมือง ปัจจุบันประดิษฐานที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว ในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ คอยปกป้องคุ้มครองดูแลรักษาบ้านเมืองให้มีความร่มเย็นเป็นสุขสวัสดิ์ จึงเป็นที่เคารพสักการะของชาวไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พระแก้วมรกตจัดเป็นปูชนียวัตถุที่มีความสำคัญที่สุด และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่ายิ่งของเมืองไทย จัดเป็นพระพุทธรูปที่มีพระพุทธรูปลักษณะแตกต่างไปจากพระพุทธรูปทั่วไปซึ่งมักจะสร้างด้วยโลหะ อาทิ ทองคำ สำริด ฯลฯ ใน “ตำนานพระแก้วมรกต” รัตนพิมพวงศ์ ฉบับสำนวนการแปลของพระยาธรรมปโรหิต (แก้ว) เมื่อพระนาคเสนดำริจะสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรอันประเสริฐไว้เพื่อจะยัง พระพุทธจักรให้รุ่งเรืองไปในอนาคต ได้พิจารณาเห็นว่าควรสร้างด้วยแก้วจะดีกว่าโลหะ โดยมีเหตุผลว่า

อาตมาจะสร้างพระพุทธรูปแล้วด้วยเงินและทอง โจรทั้งหลายเป็นอันมากประกอบด้วยโลหะ โทสะ โมหะ จะกระทำมิให้เป็นประโยชน์

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี

ไปในอนาคต เหตุการณ์นั้นอาจมาจะกระทำพระพุทธรูปแล้วด้วย
แก้ว อันมีเดขานุกภาพเป็นอันมาก อันบุคคลจะทำลายล้างเสียเป็น
อันยาก (กรมศิลปากร, 2504: 120 - 121)

อโนชา อิมเอิบ อธิบายถึงพระพุทธรูปลักษณะของพระแก้วมรกตไว้ว่า

องค์พระพุทธรูปซึ่งทำด้วยแก้วอย่างดีสีเขียวแก่ อันเป็นของหายาก
ที่สุดในโลกชนิดหนึ่ง แก้วชนิดนี้อยู่ในประเทรัตนชาติ ซึ่งคนทั่วไป
เรียกว่า “หยก” เป็นชื่อแร่ชนิดหนึ่ง มีสีขาวนวลไปจนถึงสีเขียวเข้ม
สามารถพบได้ประปรายบางประเทศ เช่น พม่า จีน นิวซีแลนด์
อลาสกา ไชปีเรีย หยกสีเขียวใบไม้ที่นำมาสร้างพระพุทธรูปองค์นี้
ชาวไทยเรียกว่า แก้วมรกต ดังนั้น จึงพากันเรียกพระพุทธรูปที่สร้าง
จากหยกสีเขียวองค์นี้ว่า พระแก้วมรกต สืบต่อมา
(อโนชา อิมเอิบ, 2533: 12 - 13)

พระแก้วมรกตตามความจริงแล้ว “เนื้อวัสดุนั้นไม่จัดเป็นมรกตแต่เป็น
เพียงหินสีเขียวชนิดหนึ่ง”(ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2554: 5) พระแก้วมรกตมีเครื่อง
ทรงทำด้วยทองคำบริสุทธิ์ 3 ชุด เป็นเครื่องทรงสำหรับ 3 ฤดู ซึ่งไม่มีมาแต่
เดิม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์
ทรงมีพระราชศรัทธาสร้างเครื่องทรงสำหรับฤดูร้อน และฤดูฝนเป็นพุทธบูชา
ต่อมาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงสร้างเครื่องทรง
สำหรับฤดูหนาว เพิ่มอีก 1 ชุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะเสด็จไปทรง
เปลี่ยนเครื่องทรงพระแก้วมรกตตามฤดูกาลในทั้ง 3 ฤดู คือ ทรงเปลี่ยนเครื่อง

ทรงในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 4 (ราวเดือนมีนาคม) อันเป็นการเริ่มต้นฤดูร้อน
ครั้นถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 (ราวเดือนกรกฎาคม) ทรงเปลี่ยนเป็นเครื่องทรง
ฤดูฝน จนถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 12 (ราวเดือนพฤศจิกายน) ทรงเปลี่ยนเป็น
เครื่องทรงฤดูหนาว

พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ในเครื่องทรงฤดูฝน
ที่มา: http://พระนุชา.blogspot.com/2014/06/blog-post_27.html

ตำนานพระแก้วมรกต

พระแก้วมรกตเป็นพระพุทธรูปที่มีอายุยาวนาน รวมทั้งการค้นพบก็มีเหตุการณ์ที่น่าตื่นเต้น ประหลาดใจ ยิ่งองค์พระพุทธรูปทำด้วยวัสดุคล้ายแก้วอย่างดีสีเขียวเข้ม มีค่าสูงหาได้ยาก ก็ยิ่งทำให้พระแก้วมรกตเป็นที่น่าสนใจเล่าขานสืบต่อกันไปมากมาย อาทิ เช่น

1. ตำนานพระแก้วมรกต ทำยพงสาวดารเหนือ
2. เรื่องพระแก้วมรกต ฉบับเจ้านครหลวงพระบางนำถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยมีพระยาเชียงใหม่และพระยาเชียงใหม่เป็นผู้แปลเป็นภาษาไทย
3. รัตนพิมพวงศ์ (รัตนพิมพวงศ์ พระภิกษุพรหมราชาปัญญา แต่งไว้เป็นภาษาบาลี) แปลโดย พระยาธรรมปโรหิต (แก้ว) ฉบับหนึ่ง และพระยาปริยัติธรรมธาดา อีกฉบับหนึ่ง
4. พระรัตนปฏิมา ในตำนานชินกาลมาลีปกรณ์ (พระรัตนปัญญาเถระ แต่งไว้เป็นภาษาบาลี) ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร เป็นผู้แปล
5. ตำนานพระแก้วมรกต พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์

เอกสารตำนานทั้ง 5 ฉบับ ล้วนแต่งด้วยสำนวนโวหารที่แตกต่างกัน รัตนพิมพวงศ์ กล่าวถึงประวัติของพระนาคเสนไว้ว่า

ตั้งแต่อดีตชาติของพระนาคเสนและพระยามิลินท์ จนถึงพระนาคเสนศึกษาพระไตรปิฎกเพื่อไปตอบปัญหาพระยามิลินท์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระนาคเสนเป็นพระสงฆ์สำคัญ เป็นผู้มีบทบาทในการสร้างพระแก้วมรกตไว้มากกว่า

เรื่องพระแก้วมรกตฉบับเจ้านครหลวงพระบางกล่าวถึง พระนาคเสนเห็นว่า พระแก้วนี้จะไม่ได้อยู่ในเมืองปาตลีบุตรเป็นมั่นคง จึงทำนายไว้ว่า

พระแก้วองค์นี้จะไม่ได้อยู่ที่เมืองปาตลีบุตรช้านานมั่นคง คงได้เสด็จไปโปรดสรรพสัตว์ในเบญจประเทศราช คือ ภูมิภาค 5 แห่ง คือที่ ลังกาทวีป 1 กัมพูชา ศรีอยุธยา 1 โยนะวิสัย 1 สุวรรณภูมิ 1 ปะมะหละวิสัย 1 เป็น 5 แห่งประเทศ (กรมศิลปากร, 2504: 46-47)

ตำนานพระแก้วมรกตท้ายพงศาวดารเหนือ กล่าวไว้ใกล้เคียงกันคือ

ดูกรท่านทั้งปวง ซึ่งพระแก้วเจ้าของเราองค์นี้ มิใช่จะอยู่เมืองปาตลีบุตรที่นี้เป็นมั่นคงเลย ท่านยังจะเสด็จไปโปรดสัตว์ในประเทศ 5 แห่ง คือ ลังกาทวีปเป็นกัมพูชาวิสัยแห่ง 1 ศรีอยุธยาวิสัยแห่ง 1 โยนกวิสัยแห่ง 1 สุวรรณภูมิวิสัยแห่ง 1 ปะมะหละวิสัยแห่ง 1 เข้ากันเป็น 5 แห่งนี้แล” (ธรรมทาส พานิช, 2551: 124 - 125)

โดยแตกต่างไปจากรัตนพิมพวงค์ ที่กล่าวไว้ว่า

อันว่าพระพุทธรัตนปฏิมากรแก้วมรกตนี้ จะเสด็จรุ่งเรืองโปรดไปใน วงค์ทั้งสาม คือ กัมพูชาวงค์ และมลาณวงค์ และสยามวงค์ ประดุจ พระสรรพเพชญ์พุทธเจ้า (กรมศิลปากร, 2504: 132)

ตำนานพระแก้วมรกตที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้ทรงพระราชนิพนธ์สำหรับอภิลักขณ์อ่านในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ในวันสวดมนต์เย็นพระราชพิธีศรีสัจปานกาล เป็นต้น ส่วนสาระความเป็นมาขององค์พระแก้วมรกตตามตำนานกล่าวไว้พอประมวลได้ ดังนี้

ยังมีพระอรหันต์เจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงนามว่าพระนาคเสน อันจบด้วยไตรปิฎกและมีปัญญาอันชาญฉลาด เป็นศิษย์แห่งพระมหาธรรมรักขิตเถรอยู่ในอโศการามอันอยู่ในป่าตลิ่งบุตรมหานคร ครั้นผู้เป็นอาจารย์นิพพานไปแล้ว พระนาคเสนคิดเห็นว่า ควรจะสร้างพระพุทธรูปเจ้าขึ้นไว้ให้เป็นที่ยึดการแก่มนุษย์และเทพาไปข้างหน้า ถ้าจะสร้างด้วยเงินและทองคำจะให้อยั่งยืนคงหาได้ไม่ เพราะคนทั้งปวงมี โลภะ โทสะ โมหะมาก เขาจะทำลายพระพุทธรูปเสีย เราควรจะสร้างพระพุทธรูปไว้ด้วยแก้ว

สมเด็จพระนรินทรราชาธิบดีตรงกับพระวิศณุกรรมเทพบุตรทราบความปรารถนาของพระนาคเสน ก็รับอาสาไปหาก่อนแก้วอันมีในเขาเวบลบรรพต ซึ่งมีพวกกุมภภัณฑ์ คนธรรพยักษ์ อารักษ์เทพยารักษาไว้ และเมื่อพระอินทร์กับพระวิษณุเทพบุตรได้รับการถวายแก้วมรกตมีรัศมีอันเขียวงามบริสุทธิ์และมีลูกแก้วประเสริฐเป็นบริวารพันลูก พระวิศณุกรรมยังได้แปลงเป็นบุคคลสามัญรับเป็นช่างทำแก้วให้เป็นพระพุทธรูปสำเร็จในเจ็ดวัน และยังได้สร้างพระมหาวิหารถวายสำหรับประดิษฐานพระแก้วมรกตด้วย เป็นที่ชื่นชมโสมนัสแก่พระอินทร์ พระพรหมและเทพยดา นาค ครุฑ มนุษย์ กุมภภัณฑ์ทั้งปวง พร้อมทั้งนำดอกไม้ ธูป เทียนนำมาถวายเป็นพุทธานุชา พระอรหันต์สาวกร้อยโกฏิ พระองค์ในชมพุทวิปทั้ง 4 ทิศ 8 ทิศ มีพระนาคเสนเป็นประธาน แม้ว่าพระยามหากษัตริย์ อำมาตย์ ราชมนตรี ต่างพากันเข้ามาร่วมถวายนมัสการบูชา พระแก้วเจ้าทั้งสิ้น พระแก้วเจ้าก็ทำปาฏิหาริย์ เปล่งออกยังฉัพพรรณรังสีมากนักหนาหาที่จะมิได้

พระนาคเสนเจ้า จึงตั้งสัตยาธิษฐานขออาราธนาเชิญพระบรมธาตุเจ้า 7 องค์นั้น ให้เสด็จเข้าไปในพระองค์พระแก้วเจ้า พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าไปในพระโมฬี พระองค์หนึ่งก็เสด็จเจ้าในพระพักตร์ (รัตนพิมพวงศ์ว่าในพระนลาฏ) พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าไปในพระหัตถ์กำขวา พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าไปในพระหัตถ์กำซ้าย พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าไปในเข่าข้างขวา พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าไปในเข่าข้างซ้าย พระองค์หนึ่งก็เสด็จเข้าไปในพระทรวงแห่งพระแก้วเจ้า (ในรัตนพิมพวงศ์ว่าในพระนาภี) ล้วนทั้ง 7 พระองค์นั้น และได้ทำนายไว้ว่า พระแก้วเจ้าพระองค์นี้มีไฉ่จะอยู่เมืองปาตลีบุตรมั่นคงตลอดไป ท่านยังจะเสด็จไปโปรดสัตว์ในอีกประเทศ 5 แห่ง คือ ลังกาทวีปเป็นกัมโพชวิสัยแห่ง 1 ศรีอยุธยาวิสัยแห่ง 1 โยนกวิสัยแห่ง 1 สุวรรณภูมิวิสัยแห่ง 1 ปมหลวิสัยแห่ง 1 (รัตนพิมพวงศ์ว่าจะเสด็จรุ่งเรื่องโปรดไปในวงศ์ทั้ง 3 คือ กัมพูชวงศ์ มลानวงศ์ และสยามวงศ์ประดุจสมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้า)

ชาวเมืองปาตลีบุตร มีพระมหากษัตริย์และเสนาอำมาตย์ราชมนตรี เศรษฐี พรหมณ์ พร้อมกันปฏิบัติบูชาพระแก้วสืบต่อกันมาช้านาน ล่วงถึงเจ้าศิริกิตติราชกุมารครองราชสมบัติ เกิดศึกสงครามรบพุ่งกันฉิบหายล้มตายเป็นอันมาก พวกเข้าอยู่ปฏิบัติรักษาพระแก้วเจ้า เห็นเหตุไม่ดีกลัวว่า พระแก้วเจ้าจะฉิบหาย จึงเชิญเอาพระแก้วเจ้าขึ้นสู่ลำภาล้าหนึ่ง พร้อมด้วยพระปฏิภาณธรรมเจ้ากับสิ่งของอันคนทั้งปวงบูชาพระแก้วเจ้า พวกหนึ่งไปสู่กัมโพชวิสัย คือว่าลังกาทวีป

พระเจ้าอนรุทธราชาธิราชครองราชสมบัติในนครพุกาม ท่านปฏิบัติรักษาคุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรมเจ้า และคุณพระสงฆ์เจ้าเป็นนิตย์มิได้ขาด พระสีลขันธภิกษุมีปัญญาเฉลียวฉลาดศึกษาจำเรียนนามมาก เข้าไปบอก

แก่พระเจ้าอนรรุทธราชาธิราชพระปิฎกธรรมอันดีอยู่ในเมืองนี้ไม่ถูกต้องตาม
 อักขระพยัญชนะเลย พระมหาพุทธโฆษาจารย์เถรเจ้าเขียนไว้ในเมืองลังกา
 ทวีปนั้นเป็นอันบริสุทธิถูกต้องหนักหนา ดังนั้นพระองค์จึงทรงขึ้นหลังม้า
 เหาะไปทางอากาศถึงเมืองลังกาทวีปพร้อมกับสำเภาสองลำ พระองค์ทรง
 วานพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวงเขียนเอาพระปิฎกธรรมสาร ไปพร้อมกันที่พระองค์
 เขียนด้วยตนเอง ครั้นสำเร็จครบถ้วนแล้วพระองค์ก็ขอพระแก้วมรกตเจ้าจาก
 เจ้าพระนครลังกาพระสหาย นำลงสำเภาพร้อมด้วยพระปิฎกธรรมที่เขียนโดย
 ชาวพุกามลำหนึ่ง และยกเอาพระปิฎกธรรมที่ชาวเมืองลังกาช่วยกันเขียน
 พร้อมพระภิกษุ 8 องค์ ลงสำเภาลำหนึ่งออกจากลังกาทวีป ส่วนพระองค์นั้น
 เสด็จขึ้นสู่หลังม้าแก้วหัสดรเหาะกลับพระนครพุกาม คอยทำสำเภาสองลำนั้น
 ก็เห็นแต่สำเภาพระปิฎกธรรมเจ้าเข้ามาแต่ลำเดียว ส่วนสำเภาอันทรงพระ
 ปิฎกธรรมและพระแก้วเจ้านั้นได้ข่าวว่าพลัดเข้าไปในเมืองอินทปัตถมหานคร
 พระองค์จึงขึ้นสู่หลังม้าแก้วอาชาไนยล่องไปในอากาศเวหา สู่อารามแห่งหนึ่ง
 ใกล้เคียงเมืองอินทปัตถมหานคร พระองค์ก็ถ่ายปัสสาวะลงเหนือหลังศิวา น้ำ
 ปัสสาวะนั้นก็ลอดหินนั้นลงมา

เมื่อมีพระภิกษุมาเห็นยั่งน้ำมูตรที่ลอดหินลงไปเกิดความเป็น
 มหัศจรรย์ จึงสอบถามพระเจ้าอนรรุทธราชาธิราช จึงได้ความเชวไปว่าเจ้า
 พระนครพุกามใช้ให้ข้มนำสำเภาอันทรงพระแก้วเจ้ากลับไป พระสังฆราช
 นครอินทปัตถได้นำความไปถวายพระพรขอให้พระเจ้ากรุงอินทปัตถส่งคืนพระ
 แก้ว พระเจ้าอินทปัตถก็อ้างว่า พระแก้วเจ้าพลัดมาที่บ้านเมืองของเรา นี้ ก็
 เพราะบุญสมภารของข้า ข้าไม่ให้ เมื่อพระเจ้าอนรรุทธราชาธิราชทรงทราบก็
 ทรงกริ้วโกรธ จึงแสดงศักดิ์านภาพโดยเอาดาบซึ่งทำด้วยไม้ทำด้วยฝุ่นหินแล้ว

จึงเหาะขึ้นไปสู่อากาศเวหากระทำประทักษิณสะกดคนทั้งปวง เอาดาบชี้ดีให้เป็นรอยที่พระศอกของพระเจ้าอินทปัต พระมเหสีและเสนาบดีตลอดจนคนอื่น ๆ แล้วก็ป่าวร้องด้วยพระสุรสิงหนาทว่าจะตัดศีรษะท่านทั้งปวง เจ้าอินทปัตจึงให้อำมาตย์สองคนไปเจรจากับพระเจ้าอนรรุทว่าจะคืนลำเภาและพระแก้วมรกตไปให้ ขอให้พระเจ้าอนรรุทกลับไปก่อน พระองค์จึงทรงม้ากลับถึงพระนครพุกาม สุดท้ายเจ้าอินทปัตส่งคืนไปให้แต่ลำเภาและพระปฏิมากรรม พระองค์จึงตัดพระทัยไม่อาลัยกับพระแก้วเจ้านั้น ด้วยทรงเห็นในน้ำพระทัยว่า อินทรปัตมมหานครมีความปรารถนาจะใคร่ได้พระแก้วเจ้าไว้ปฏิบัติรักษา พระองค์ก็ยกย่องพระพุทธศาสนาในเมืองพุกามให้รุ่งเรืองงามมากนั้นแล

พระแก้วมรกตเจ้าเมื่อได้ประดิษฐานอยู่ในอินทปัตมมหานคร พระมหากษัตริย์ เสนาอำมาตย์ราชมนตรี ตลอดจนชาวเมืองทั้งปวง ได้ปฏิบัติบูชารักษากฎเป็นนิตย แต่ที่นั่นพระพุทธรูปของพระบรมพุทธรูปเจ้าก็รุ่งเรืองงามไปทั่วสกลชมพูทวีปทั้งปวง ด้วยอานุภาพแห่งพระแก้วเจ้านั้นแล พระแก้วเจ้าได้ประดิษฐานอยู่ในเมืองอินทปัตมมหานครนับได้หลายชั่วพระมหากษัตริย์ ตกมาถึงสมัยพระเจ้าเสนกราชกษัตริย์ มีพระโอรสเอาแมลงวันหัวเขียวมาเลี้ยงไว้ตัวหนึ่ง บุโรหิตอาจารย์ของพระเจ้าเสนกราช มีลูกชายก็เลี้ยงแมลงมุมนี้อีกตัวหนึ่ง กุมารทั้งสองถือเอาของเล่นแห่งตนไปเล่นอยู่ด้วยกันทุกวัน

วันหนึ่งแมลงมุมนี้ออกของบุตรบุโรหิตกินแมลงวันหัวเขียวของเจ้าราชบุตร เจ้าราชบุตรจึงร้องให้เป็นนักหนา บ่าวชายของราชบุตรจึงกราบบังคมทูลให้พระเจ้าเสนกราชทรงทราบ พระองค์ก็ทรงกริ้วและให้เพชรฆาตไปจับ

บุตรปุโรหิตไปถ่วงน้ำ ด้วยเหตุว่าพระเจ้าเสนกราชไม่ทรงธรรม พญานาคจึงกระทำปาฏิหาริย์บันดาลให้น้ำท่วมเมืองอินทปัตถมหานครเกิดฉิบหายผู้คนจมน้ำตายเป็นอันมาก แต่นั้นยังมีมหาเถรเจ้าองค์หนึ่งท่านยกเอาพระแก้วเจ้าขึ้นสู่ลำภาลำหนึ่ง แล้วก็ออกหนีไปแต่เมืองอินทปัตถมหานครแล้วก็ขึ้นไปสู่บ้านแห่งหนึ่งฝ่ายเหนืออันนั้นแล

พระเจ้าอาทิตย์ราช พระมหากษัตริย์ผู้ทรงครองราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยา ครั้นเมื่อทราบวณน้ำท่วมเมืองอินทปัตถมหานคร ก็ทรงพระวิตกไปเป็นอันมาก กลัวแต่พระแก้วเจ้าจะฉิบหายเสีย จึงเสด็จไปพร้อมจตุรงค์เสนาทแกล้วทหารเป็นอันมาก ครั้นไปถึงเมืองอินทปัตถมหานครแล้ว ก็ให้สืบสวนจนได้พระแก้วมรกตเจ้าแล้ว จึงกวาดต้อนผู้คนที่สมัครกับพระแก้วเป็นอันเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยาแล พระเจ้าอาทิตย์ราชพระมหากษัตริย์ทรงมีน้ำพระทัยเลื่อมใสยินดีในพระแก้วเจ้าเป็นที่สุด ให้จัดแจงแต่งการฉลองบูชาพระแก้วเจ้า มีแก้วและเงินค่าเป็นประธาน ฝ่ายคนทั้งปวงอันอยู่ในทิศทั้ง 4 และทั้ง 8 ต่างก็นำสิ่งของคือแก้วแหวน เงิน ทอง ฐูปเทียน แลดอกไม้อันมีกลิ่นสุคนธรสต่างๆ มาพร้อมกัน แล้วฉลองบูชาพระแก้วเจ้านั้นสิ้นกาลอันนานได้เดือนหนึ่งแล้วอัญเชิญพระแก้วมรกตเข้าประดิษฐานในมหาเวษยันต์ปราสาท พร้อมประดับด้วยเครื่องสักการบูชา โดยมีสิ่งของประณีตมีราคาทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาของพระพุทธครูเจ้าก็รุ่งเรืองงามมากในนครศรีอยุธยา หากที่ จะประมาณมิได้ พระแก้วมรกตดำรงอยู่กรุงศรีอยุธยาช้านานหลายชั่วพระมหากษัตริย์

ต่อมาเจ้าพระกำแพงเพชร ซึ่งเป็นพระญาติของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ลอยลงมาทูลขอพระแก้วเจ้าขึ้นไปไว้ในเมืองกำแพงเพชร ท่านก็ปฏิบัติบูชา

รักษาพระแก้วเจ้าต่อไป มินานราชบุตรที่ได้ไปเป็นเจ้าของเมืองละโว้ ระลึกนึกถึงพระแก้วเจ้าเป็นที่สุด อยากได้พระแก้วเจ้าเพื่อไว้ปฏิบัติรักษาบูชา จึงอ้อนวอนพระราชมารดาให้กราบทูลขอพระแก้วเจ้าจากพระราชบิดา พระองค์ก็ทรงพระราชเมตตาในพระราชโอรส จึงทรงตรัสแก่พระมเหสีว่าพระแก้วเจ้านั้นอยู่ในอารามที่นับเป็นหลายองค์อยู่ ถ้าเจ้าราชโอรสทรงรู้จักพระแก้วเจ้าเป็นแน่แท้ก็ให้เอาไปเถิด ดังนั้นฝ่ายอัศวมเหสีและพระราชโอรสจึงขอให้นายประตูช่วยออกอุบายเอาดอกไม้แดงทอดไว้ที่ฝาพระหัตถ์พระแก้วเจ้าในตอนกลางคืน เมื่อเจ้าราชบุตรเข้าไปในปราสาทพระแก้วเจ้า ก็ให้บ่าวชายยกเอาองค์พระแก้วเจ้าซึ่งนายประตูได้ทำเครื่องหมายไว้ พาไปยังเมืองละโว้ได้ ปฏิบัติบูชารักษาพระแก้วเจ้าได้ปีปลายเก้าเดือนแล้วก็นำกลับไปส่งคืนให้เจ้าเมืองกำแพงเพชรพระราชบิดา

พระยาพรหมทัตครองราชสมบัติในเมืองเชียงรายได้ทราบว่าเจ้าเมืองกำแพงเพชรซึ่งเป็นมิตรไมตรีต่อกัน ได้พระแก้วมรกตมาปฏิบัติบูชารักษาราวรณาก็อยากได้มาปฏิบัติบูชาในเมืองเชียงรายได้ จึงพาเอาเสนาอำมาตย์ไพร่พลสู่เมืองกำแพงเพชร ทูลขอและแห่พระแก้วมรกตจากเมืองกำแพงเพชรขึ้นไป ณ เมืองเชียงรายได้ปฏิบัติบูชาเป็นนิตยทุกวัน มิได้ขาด ครั้นต่อมาเจ้าเมืองเชียงใหม่เกิดอริวิวาทกันกับเจ้าเมืองเชียงรายได้เป็นอา ยกไพร่พลโยธาท้าวท้าวทหารจำนวนมาก ขึ้นไปรบพุ่งกับเมืองเชียงรายได้เจ้าเมืองเชียงใหม่ชนะ ท่านก็ให้คนทั้งปวงอันเชิญเอาพระแก้วเจ้าและกวาดต้อนผู้คนไปยังเมืองเชียงใหม่ ท่านก็ให้บอกกล่าวป่าวร้องราษฎรทั้งขอบแขวงทุกตำบล ซึ่งได้นำเครื่องสักการบูชาเป็นจำนวนมาก จัดฉลองบูชาพระแก้วเจ้า 7 วัน 7 คืน นั้นแล

เจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ปฏิบัติบูชารักษาพระแก้วเจ้าตลอดเรื่อยมาถึงราชตระกูลลูกหลานได้ครองราชสมบัติในเมืองเชียงใหม่สืบต่อกันมา พระพุทธศาสนาในครั้งนั้นก็รุ่งเรืองงามเป็นที่สุด ด้วยเดชานุภาพพระแก้วเจ้าพระองค์นั้น นับตั้งแต่องค์สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพาน จนพระแก้วเจ้าประดิษฐานอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่ พระพุทธศักราชล่วงมาได้ 2000 ปี

ครั้นอยู่มาพระมหากษัตริย์ผู้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ยินข่าวสารว่า พระโศภิตาพระมหากษัตริย์ผู้ครองเมืองศรีสัตนาคนหุตอุดมรัตนขวาละวัตินมหานคร มีบุญฤทธิ์และอิทธิฤทธิ์ มหิทศิกดานุภาพมากนัก ด้วยความยินดี จึงให้อำมาตย์นำพระราชาธิดาที่ชื่อว่านางยอดคคาราชกัญญา ไปถวายพระเจ้าโศภิตาและได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอัครมเหสี มีพระนามใหม่ว่า นางหอสูง ต่อมาก็ได้ประสูติพระโอรสทรงพระนามว่าเจ้าไชยเชษฐาราชกุมาร หลังจากที่ ได้พระราชทานพระธิดาไปมีนาน เจ้าเมืองเชียงใหม่ก็สวรรคต จะหาตระกูลวงศ์เจ้านายที่สืบราชสมบัติครองบ้านครองเมืองไม่ได้ เสนาอำมาตย์ แลราชบัณฑิต มหาสังฆราชร่วมปรึกษารือหรือในสิหิงคมหาอาราม แล้วไปอัญเชิญพระไชยเชษฐาราชกุมารอันเจริญอายุได้สิบสองปี มาเป็นกษัตริย์ครองเมืองเชียงใหม่ ผ่านไปได้ 3 ปี

เมื่อพระไชยเชษฐาราชกุมารได้ทราบข่าวพระเจ้าโศภิตาราชกษัตริย์พระราชบิดาสวรรคต จึงเสด็จกลับไปศรีสัตนาคนหุตอุดมรัตนขวาละวมมหานคร เพื่อดูแลบ้านเมือง และทำบุญให้ทานพร้อมญาติพี่น้องถวายพระราชกุศลแก่พระราชบิดา ในการเสด็จไปนั้นพระองค์ก็ได้อาราธนาเชิญเอาพระแก้วเจ้ามาด้วย และได้อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ในปราสาทที่พระเจ้าแทวกคำอยู่ จัด

ฉลองบูชาคุณพระแก้วเจ้า พร้อมทำบุญทำทานนาน 7 วัน 7 คืน พระองค์ก็ปฏิบัติบูชารักษาพระแก้วเจ้าอยู่เป็นนิตยมิได้ขาด จนเวลาล่วงเลยไป 3 ปี ทางเชียงใหม่ไม่มีพระมหากษัตริย์ครอบครองราชสมบัติก็เกรงจะเกิดความพิบัติฉิบหายเสีย จึงได้อัญเชิญพระเมกุฏิราชาภิษิตาขึ้นครองราชสมบัติเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ พระไชยเชษฐาธิราชเมื่อทรงได้ทราบข่าวทรงก็รัวโกรธนัก จึงเกณฑ์เสนาอำมาตย์ไพร่พลโยธาทแกล้วทหารยกไปตีเมืองเชียงใหม่เรื่อยมาถึงปลายแดนเมืองเชียงใหม่ ทรงทราบว่าพระเมกุฏิยกเมืองเชียงใหม่ไปถวายพม่าและพม่าได้ยกทัพมาช่วยเมืองเชียงใหม่เป็นอันมาก ครั้นจะทำศึกสงครามให้นานออกไป ไพร่ลาวตายก็เสียข้าพระราชบิดากูก็จะฉิบหายทั้งสองฝ่าย ดังนั้นพระองค์จึงเลิกทัพกลับไปตั้งอยู่ในเมืองเชียงใหม่ 9 ปี จึงเลิกทัพกลับเมืองศรีสัตนาคนหุตหลวงพระบาง

พระไชยเชษฐาธิราชทรงดำริว่าเมืองชวาละวัติมหานคร (นครหลวงพระบาง) นั้นคับแคบมีภูเขายิ่งใหญ่น้อยมากมายไม่เหมาะที่จะเป็นราชธานี พระองค์จึงพาเอาเสนาอำมาตย์ไพร่พลทั้งปวงไปสร้างบ้านแปงเมืองอยู่ในที่อันกว้างขวาง ที่นครเวียงจันทน์ สถาปนาเป็นราชธานีแห่งใหม่ ได้อัญเชิญพระแก้วเจ้าและพระแซกคำเจ้าขึ้นประดิษฐานในปราสาทภายในวังของท่าน ให้ทำการสมโภชบูชาทำบุญให้ทานนานได้เดือนหนึ่ง จึงเสร็จกาลด้วยเดชะการทำบุญนั้น พระองค์ก็อยู่ครอบครองราชสมบัติเมืองเวียงจันทน์ราชธานีด้วยอันเป็นบรมสุขเกษมต่อแดนอายุของพระองค์นั้นแล

ครั้นถึงจุลศักราช 1141 สมเด็จพระเจ้ามหายานฉัตตนาภิษิตาและพระเจ้าสุรสีห์พิษณวาทิราชได้ยกพยุหโยธาทัพขึ้นไปปราบเมืองศรีสัตนาคนหุตเวียงจันทน์ ด้วยอำนาจพระบารมีสมเด็จพระเจ้ามหายานฉัตตนาภิษิตา

ซึ่งควรเป็นผู้ครอบครองปฏิบัติบูชาพระรัตนปฏิมากรพระองค์นี้ จึงได้เมืองเวียงจันทน์ อัญเชิญพระรัตนปฏิมากรและพระบาง แล้วเลิกทัพกลับลงมาไว้ที่พระอุโบสถวัดอรุณราชวรารามภายในพระราชวัง เสร็จแล้วจึงให้อัญเชิญพระมหามณีรัตนปฏิมากรและพระบาง ขึ้นประดิษฐานในโรงและให้มีการสมโภชต่างๆ ครั้นสิ้นรัชกาลพระเจ้าตากสิน พระมหาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหากษัตริย์ศึก ทรงพระราชดำริว่าพระพุทธรัตนปฏิมากรพระองค์นี้เป็นแก้วอย่างดีวิเศษ ไม่สมควรที่จะประดิษฐานอยู่ที่เมืองธนบุรี จึงทรงสถาปนาสร้างพระอุโบสถในพระบรมมหาราชวังขึ้นที่กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ฝั่งปากตะวันออกเมืองธนบุรี จุลศักราช 1146 ปีมะโรงฉศก ณ วันจันทร์ แรม สิบสองค่ำ เดือนสี่ จึงให้อัญเชิญพระพุทธรัตนปฏิมากรลงเรือพระที่นั่งกิ่งพร้อมด้วยเรือขบวนแห่ข้ามฝากมาเข้าพระบรมมหาราชวัง อัญเชิญประดิษฐานในพระอุโบสถอารามใหม่ พระราชทานพระนามว่า วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

เมื่อนครใดเสื่อมศีลธรรม

พระแก้วมรกตก็อำลาจากไป

พระแก้วมรกตเสด็จเข้าไปยังนครใด

ในนครนั้นพระพุทธศาสนาก็รุ่งเรือง

พระบรมราชาธิบาย ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชาธิบายไว้ในตำนานพระแก้วมรกต ดังนี้ (กรมศิลปากร, 2504: 1-3)

...จึงฟังตำนานเรื่องพระแก้วมรกต และพระแก้วมรกตเป็นแท่งที่ป่องคี่ใหญ่นี้ คนเก่าที่ได้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ซึ่งเราไม่รู้จักชื่อและตำบลและคราวครั้งเป็นแน่ลงไป ท่านได้สร้างไว้เป็นที่สักการบูชาก่อนหลายปี แต่พุทธศักราช 1979 คริสตศักราช 1436 ปี ก็แต่เรื่องราวที่ควรเชื่อได้สิ้นสงสัยเป็นแน่ แต่เดิมเมื่อแรกสร้างนั้นเราหาได้ไว้ไม่นิทานที่เมืองเขมรบ้าง ไทยบ้าง ลาวพุงดำบ้าง ลาวพุงขาวบ้าง แต่งไว้ก็มีอยู่มาก แต่ต่างคนต่างว่าตามได้ยินและคาดคะเนผิดๆ กันมากนัก จะเอาเป็นประมาณลงไม่ได้ เราจะขอกล่าวเรื่องราวพระแก้วมรกตนั้น ตั้งแต่ครั้งที่ได้ความเป็นแน่ ซึ่งผู้ฟังคัดค้านมิได้ให้ท่านฟังเมื่อพุทธศักราช 1979 คริสตศักราช 1436 ปี พระแก้วมรกตองค์นี้อยู่ในพระสถูปใหญ่เก่าองค์หนึ่ง ณ เมืองเชียงราย ครั้นพระสถูปเจดีย์นั้นต้องอุสนิบาดพังลงมาแล้ว ชาวเมืองเชียงรายได้เห็นเป็นองค์พระพุทธรูปปิดทองคำทับทั้งองค์ ก็สำคัญว่าพระพุทธรูปศิลาสามัญจึงเชิญไปไว้ในวิหารที่ไว้พระพุทธรูปในวัดแห่งหนึ่ง แต่นั้นไป 2 เดือน 3 เดือน ปูนที่ล้งรักปิดทองคำทับทั้งองค์พระนั้นกะเทาะออกที่ปลายพระนาสิก เจ้าอธิการในอารามนั้นได้เห็นเป็นแก้วสีเขียวงาม จึงกะต่อออกไปทั้งพระองค์ คนทั้งปวงจึงได้เห็นและทราบความว่า เป็นพระพุทธรูปแก้วแท่งที่ป่องคี่ทั้งแท่งบริสุทธิ์ดี ไม่บุบสลาย คนชาวเชียงรายและเมืองลาวอื่นๆ ก็ตื่นกันไปบูชานมัสการมากมาย...

ในการสร้างพระแก้วมรกตนั้นได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

...ฝีมือช่างที่ทำพระพุทธรูปพระองค์นี้นั้นแล้ว เมื่อพิจารณาเทียบเคียงดู ก็เห็นเป็นฝีมือช่างที่เอกที่เดียวในครั้งหลังคราวหนึ่ง จะเป็นฝีมือช่างช่างอินเดีย คือเมืองเบงกอลละรัฐสุร์รัฐแลเมืองแขกพราหมณ์ช่างเมืองมัทธิมประเทศที่ไทยเรียกเมืองเทศนั้นก็มิใช่เลย

อนึ่งจะเป็นฝีมือสิงห์ มอญ พม่า เขมร และไทยเหนือ และจีนก็มิใช่ ฝีมือไม่ใกล้เคียงคล้ายคลึงกันกับพระพุทธรูปซึ่งเป็นฝีมือช่างในเมืองทังปวงที่ออกชื่อมา ถ้าจะว่าเป็นฝีมือเทวดาดังตำนานว่า ก็เห็นว่าฝีมือเทวดาคงจะผิดกว่าฝีมือช่างมนุษย์ทั้งปวงทีเดียว เมื่อเปรียบเทียบไปโดยละเอียด ดูเหมือนว่าจะจะเป็นฝีมือช่างลาวเหนือโบราณช่างเมืองเชียงแสน เห็นคล้ายคลึงมากกว่าฝีมือช่างเมืองอื่นแลถึงจะเป็นช่างที่เมืองลาวก็จะเป็นช่างดีช่างเอกที่เดียวมิใช่เลว ทราบ ด้วยเป็นของงามดีเกลี้ยงเกลามากอยู่ไม่หายบคาย...

(กรมศิลปากร, 2504: 269 - 270)

พระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระแก้วมรกตอาจสร้างขึ้นในอาณาจักรล้านนา ก่อนพุทธศักราช 1979 ในปี พ.ศ. 2455 กรมศิลปากรได้มอบหมายให้ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี เป็นผู้ศึกษารูปทรงพระแก้วมรกต ได้สรุปความเห็นไว้ว่า “น่าจะเป็นฝีมือช่างท้องถิ่น ในอาณาจักรล้านนาไทย หรือเป็นฝีมือช่างทางเมืองเหนือของไทย ถ้าจะจัดยุคสมัยทางโบราณคดี พระแก้วมรกตน่าจะสร้างขึ้นในสมัยเชียงแสน

รุ่นหลัง 'ไม่ใช่ฝีมือช่างชาวต่างประเทศ ดังเข้าใจมาแต่เดิม" (กรมศิลปากร อ้างถึง อโนชา อิมเคิบ, 2533: 14 – 15)

จากการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านรูปแบบศิลปะและตำนานระหว่างพระแก้วมรกตกับพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร สามารถใช้เป็นหลักฐานช่วยสนับสนุนได้ว่า พระแก้วมรกตน่าจะสร้างขึ้นในอาณาจักรล้านนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองเชียงราย บริเวณเมืองเวียงชัยอันเป็นสถานที่ค้นพบพระพุทธรูปหินทรายที่มีรูปแบบศิลปะใกล้เคียงกันเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเทคนิคประติมากรรม ความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ น่าจะมีต้นเค้ามาจากพระแก้วมรกตเป็นสำคัญ และคงมีอายุอยู่ในระยะเวลาใกล้เคียงกันคือราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นช่วงแรกที่พระแก้วมรกตยังประดิษฐานอยู่ที่เมืองเชียงรายนก่อนที่จะนำไปบรรจุไว้ในองค์เจดีย์และมาค้นพบอีกครั้งในปี พ.ศ. 1979 จากนั้น จึงได้มีการอัญเชิญไปตามเมืองต่างๆ ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไป (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2554: 12 - 13)

พระพุทธรูปหามณีรัตนปริมากร (พระแก้วมรกต) ไม่ทรงเครื่อง
ที่มา: <http://e-shann.com/?p=9284>

พระแก้วมรกตสร้างในสมัยศรีวิชัย ข้อมูลด้านใหม่ทางประวัติศาสตร์ พุทธศาสนา

ถ้าหากพิจารณาประวัติความเป็นมาของพระแก้วมรกต จากตำนาน พระแก้วมรกตพระราชินิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ “การเรื่องข้างต้นนั้นไม่มีพยานมากยกไว้ก่อน จะขอกล่าวข้อความเรื่องพระมหายานฉินรัตนปฏิมากรพระองค์นี้ แต่ที่ควรเชื่อได้แลแต่โดยอนุมานตามสลักสำคัญ ที่มีในองค์พระพุทธรูปปฏิมากรนั้น...” (กรมศิลปากร, 2504: 268) และบทความเรื่องพระแก้วมรกตคือ พระพุทธรูปล้านนาที่มีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบกับพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยา ความตอนหนึ่งว่า

จากการศึกษาของนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะได้มีข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับการกำหนดอายุพระแก้วมรกตอยู่ 2 ข้อ คือ ข้อแรกเชื่อว่าสร้างขึ้นในอินเดียหรือลังกาและได้อัญเชิญมายังเมืองต่างๆ ตามที่ปรากฏในตำนาน กับอีกข้อหนึ่งเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในอาณาจักรล้านนา จากรูปแบบศิลปะของพระแก้วมรกตเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ประทับนั่งขัดสมาธิราบเหนือฐานหน้ากระดานเกตุยง มีพระพักตร์ค่อนข้างกลมคล้ายพระพุทธรูปล้านนาระยะแรก...(ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2554: 5)

ข้อมูลทั้ง 2 ชุดที่ยกขึ้นมานั้น เมื่อพิจารณาถึงความที่ว่า “แลแต่โดยอนุมานตามสลักสำคัญ” กับ “มีข้อสันนิษฐาน” แสดงให้เห็นว่าเรื่องประวัติและความเป็นมาของพระแก้วมรกตควรที่นักประวัติศาสตร์พุทธศาสนา และ

นักโบราณคดี รวมทั้งท่านที่สนใจควรได้มีการศึกษาค้นคว้าและนำมาเผยแพร่ต่อไปได้อีก ข้อมูลใหม่ทางประวัติศาสตร์ที่ว่า พระแก้วมรกตของไทย น่าจะสร้างขึ้นในสมัยศรีวิชัย ซึ่งเป็นสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสูงสุด ยุคหนึ่ง ดังข้อความในตำนานพระแก้วมรกตที่ได้กล่าวถึง “นครปาตลีบุตร” น่าจะมีใช้นครปาตลีบุตรในอินเดีย

จากการสืบค้นไม่พบหนังสือตำนานพระแก้วมรกตที่แต่งขึ้นเป็นภาษาของประเทศอินเดีย ศรีลังกา และพม่าเลย (อโนชา อิมเอิบ, 2533: 17) มีเหตุผลสัมพันธ์ที่ว่า ในสมัยโบราณที่พระมหากษัตริย์ลงมาตั้งนครพันพานที่ตำบลเวียงสระ ในอำเภอบ้านนาสาร จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อประมาณปี พ.ศ. 900 – 1100 ตั้งนครตามพราลิงค์ที่นครศรีธรรมราช เมื่อประมาณปี พ.ศ. 1100 – 1200 ตั้งนครโพธิ์ศรีไชยา เมื่อประมาณปี พ.ศ. 1200 – 1400 เรื่องของนครโบราณรอบอ่าวบ้านดอน สามนครนี้เป็นเรื่องนานแสนนาน จนคนไทยในสมัยนั้นได้เขียนตำนานกล่าวถึงนามพระมหากษัตริย์ในนครทั้งสามนี้ว่า “พระเจ้าศรีธรรมมาโคก” เหมือนกันไปทั้งหมด เพราะท่านเป็นลูกหลานของพระเจ้าศรีธรรมมาโคก (อินเดีย) และยังสามารถทำให้นครทั้งสามนี้มีพุทธศาสนารุ่งเรืองเช่นเดียวกับในนครปาตลีบุตรของอินเดียได้ด้วย ตำนานไทยจึงเรียกนครของพระเจ้าศรีธรรมมาโคกเมืองไทยทั้งสามแห่งนี้ว่า “นครปาตลีบุตร” ไปด้วย (ธรรมทาส พานิช, 2551: 39) และข้อความที่ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า

มีเรื่องราวเล่าต่อยาวไปดุษณีคนได้รู้เห็นเป็นแน่แลความนั้นใครที่มัก
เชื่อง่าย ก็จะช่วยเห็นว่าเป็นจริง ตามตำนานที่กล่าวมานั้นที่ไม่เชื่อก็
จะคิดวิตกสงสัยไปต่างๆ ว่าพระพุทธรูปองค์นี้แลฝีมือเทวดาสร้าง

พระพุทธเจ้ารูปร่างเหมือนอย่างนี้เป็นฝีมือเทวดาแน่แล้ว และจะเป็นที่สงสัยไม่ตกลงกัน

สมเด็จพระอมรินทราบหาราชบพิตร และพระวิศณุกรรมเทพบุตรในตำนานไม่ใช่เทวดาแต่ทั้งสองพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ สมเด็จพระอมรินทราบหาราชหรือพระอินทร์ มีนามในภาษาสันสกฤตว่าศรีนทรวรมเทวะ คือพระอินทร์บรมเทพ ตามประวัติศาสตร์ศรีวิชัย ปรากฏว่าพระอินทร์เสวยราชย์ในปี พ.ศ. 1230 – 1270 พระวิศณุกรรมเทพบุตร มีนามในจารึกกรุงศรีวิชัย พ.ศ. 1318 พบที่วัดเวียงไชยว่า วิษณุ(วิษณุวาชโย) พระวิษณุเสวยราชย์ในระยะประมาณปี พ.ศ. 127 - 1330 (ธรรมทาส พานิช, 2552: 41 - 42)

พระพุทธลักษณะของพระแก้วมรกตเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิประทับนั่งขัดสมาธิราบเหนือฐานหน้ากระดานเกลี้ยง มีพระพักตร์ค่อนข้างกลม มีชายสังฆาฎิยาวจรดพระนาภีฯ ท่านผู้รู้ให้ความเห็นว่าน่าจะเป็นพระพุทธรูปที่จัดอยู่ในสมัยเชียงแสน การนำชื่อเมืองเชียงแสนมาตั้งชื่อศิลปะสมัยเชียงแสน พุทธศตวรรษที่ 16 – 21 ซึ่งมีศิลปะแบบคุปตะและปาละของอินเดียกับโปลอนนารูวะของลังกา บางท่านก็ว่ามีศิลปะกรรมสุโขทัย เช่น พระพุทธรูปสุโขทัยหมวดวัดตะกวน จังหวัดสุโขทัย หรือศิลปะแบบเชียงใหม่หรือศิลปะแบบพระพุทธรูปบุโรพุทโธในชวา และศิลปะแบบนครศรีธรรมราช มาผสมอยู่ด้วย จะเห็นได้ว่ารูปแบบศิลปะมีการผสมผสานหลายแบบทีเดียว จึงทำให้พระพุทธรูปแบบสมัยเชียงแสนเป็นที่นิยมกันมาก (บรรจบ เทียมทัต, 2531: 26)

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หรือ วัชรปราณี
ที่มา: <http://wathuahin.com/403.html>

พระพุทธลักษณะของพระแก้วมรกตที่สำคัญ คือ มีพระอณูหิส หรือ ตรีเนตรระหว่างพระขนง เดิมมีเพชรเม็ดเล็กๆ ฝังอยู่ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระราชศรัทธาในองค์พระแก้วมรกตมาก ได้ทรงบริจาคทรัพย์ส่วนพระองค์ ซื้อเพชรเม็ดใหญ่ขนาดเท่าเม็ดบัว น้ำบริสุทธิ์งดงามมาเปลี่ยนใหม่เมื่อปี พ.ศ.2397 (อนินชา อิมเอิบ, 2533: 14) ประเด็นที่น่าสนใจคือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร หรือ วัชรปราณี เป็นเทวรูปสำริดสมัยศรีวิชัย พบที่อำเภอไชยยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ถือเป็นศิลปะชิ้นเอกชิ้นหนึ่งของโลก ก็มีตรีเนตรเหมือนกับพระแก้วมรกต โดยธรรมชาติ พานิช ให้ความเห็นไว้ว่า

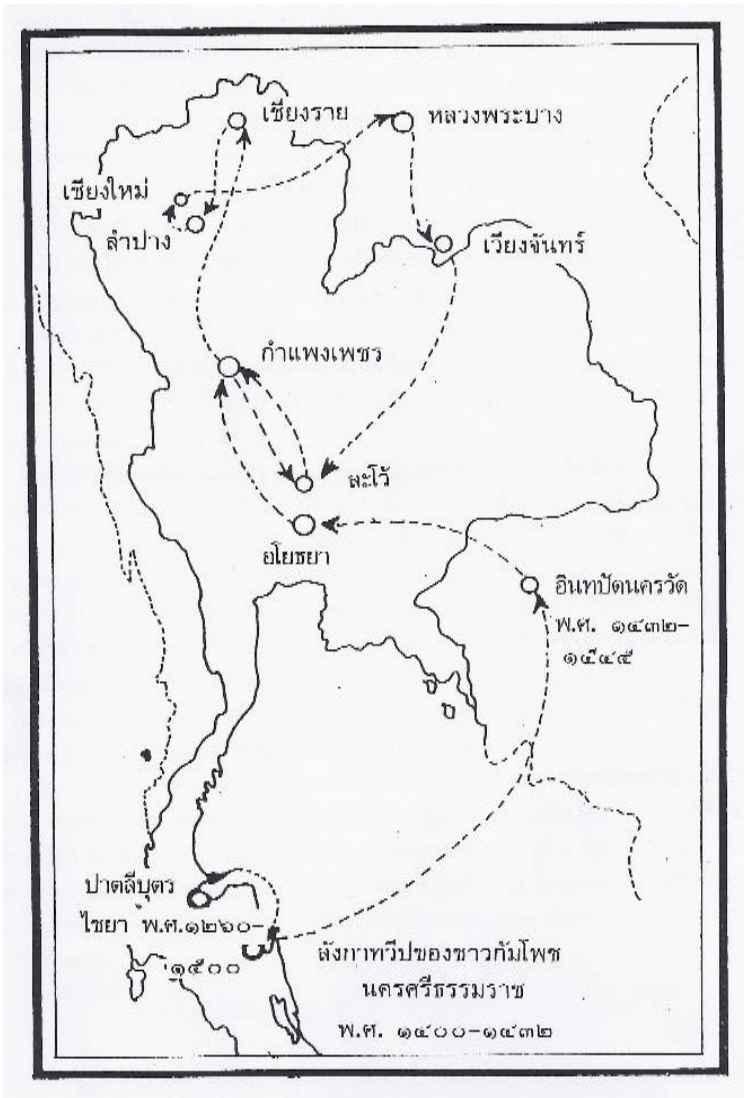
พระวิษณุกรรมสร้างพระแก้วมรกตให้เป็นตัวแทนของพระมหาธรรมรักษ์ิต ซึ่งเป็นพระอรหันต์ สร้างพระโพธิสัตว์วัชรปราณี ให้เป็นตัวแทนของพระอินทร์ ผู้บรรลุนิพพานธรรมทั้งเป็นฆราวาส ปฏิมาทั้งสองนี้สร้างด้วยฝีมือพระหัตถ์พระมหากษัตริย์ศิลป์ิน จึงได้ทำตรีเนตรเป็นตุ่มเล็กๆ ไว้ระหว่างพระเนตรของพระปฏิมาเป็นเครื่องหมายว่า “พระอินทร์ ทำวสามตา จัดการเอง”(ธรรมทาส พานิช, 2551: 16)

ชื่อกาลมาลีปรกรณ์จัดไว้แม่นยำว่า พระเจ้าอนุรุทที่ไปชิงพระแก้วเป็นลูกหลานของพระเจ้าอนุรุทที่ตั้งจุลศักราช จากพระนามพระเจ้าอนุรุทในตำนานนี้ เราทราบได้ว่าตำนานไทยโบราณเรียกพระนามกษัตริย์ทางแดนมอญว่าพระเจ้าอนุรุทไปทุกพระองค์ในหลายยุค เหมือนกับตำนานไทยเรียกพระเจ้าแผ่นดินทางไชยา เวียงสระ และนครศรีธรรมราชว่าศรีธรรมมาโคกราชไปทุกๆ พระองค์ ตามตำนานพระแก้วมรกตว่า พระเจ้าอนุรุทยกกองทัพม้ามา

และเรือทรงพระแก้วมรกตถูกพาหนีไปอินทปัตต์ได้ แสดงว่าลังกาทวิปีในตำนานพระแก้วมรกตคงจะเป็นเกาะลังกาสิงห์ไม่ได้ ต้องเป็นเมืองพระไตรปิฎกที่นครศรีธรรมราชจึงจะพอดี คือยกกองทัพม้ามาจากเมืองมอญได้ พาเรือทรงพระแก้วมรกตหนีไปนครอินทปัตต์ได้ (ธรรมทาส พานิช, 2554: 64) เป็นข้อสันนิษฐานและอธิบายถึงลังกาทวิปีว่าเป็น นครศรีธรรมราช สำเนาจึงสามารถพลัดเข้าไปถึงเมืองอินทปัตต์มหานครได้ พร้อมทั้งได้แสดงแผนที่การเดินทางของพระแก้วมรกตไว้ด้วย

ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ว่าด้วย พระแก้วมรกตของไทย น่าจะสร้างในสมัยศรีวิชัยเป็นชุดข้อมูลที่ “ธรรมทาส พานิช” นักประวัติศาสตร์พุทธศาสนาได้ค้นคว้าและเรียบเรียงขึ้นไว้เป็นหนังสือเรื่อง พระแก้วมรกตของไทย พิมพ์เผยแพร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2508 จนถึงฉบับพิมพ์ครั้งที่ 6 พ.ศ. 2554 จึงเป็นการเปิดประเด็นสำหรับนักประวัติศาสตร์พุทธศาสนา นักโบราณคดี นักวิชาการ ตลอดจนคนผู้ที่มีความสนใจใคร่ศึกษา ได้มีการศึกษาค้นคว้าและตรวจสอบประวัติและความเป็นมาของ พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร หรือ พระแก้วมรกตกันต่อไป

แผนที่การเดินทางของพระแก้วมรกต

เอกสารอ้างอิง

ธรรมทาส พานิช. (2554). พระแก้วมรกตของไทย. กรุงเทพฯ: อรุณวิทยา.

บรรจบ เทียมทัต. (2531). กำเนิดพระพุทธรูปหลายสมัย. กรุงเทพฯ:
กรุงสยาม.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2554). พุทธปฏิมา : งานช่างพลังแห่งศรัทธา.
กรุงเทพฯ: มติชน.

ศิลปากร, กรม. (2504). ตำนานพระแก้วมรกต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ:
บรรณาคาร.

อโนชา อิมเอิบ. (2533). ประวัติพระแก้วมรกตพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิ
มากร. กรุงเทพฯ: แสงศิลป์.